DE BOEGINEEZEN EN MAKASSAREN. LINGUISTISCHE EN ETHNOLOGISCHE STUDIËN,

DOOR

G. K. NIEMANN.

II.

Ofschoon er omtrent de wijze van krijgvoeren, het sluiten van vrede en het aangaan van verbonden, zooals dit een en ander onder de Boegineezen bij oorlogen onder elkander pleegt te geschieden, reeds meer of minder uitvoerige mededeelingen, vooral in de geschriften van Bakkers, Perelaer, Matthes en Van Staden ten Brink zijn verschenen, zoo is mij toch gebleken, dat er nog wel eene nalezing is te houden, waarin eenige bijzonderheden kunnen worden opgenomen, die door de genoemde schrijvers niet of slechts ter loops zijn vermeld ¹. Ook enkele punten van anderen aard kunnen daarbij hier of daar ter sprake worden gebracht. Daar echter de mededeeling van losse op zich zelf staande bijzonderheden allicht aanleiding geeft tot onduidelijkheid of noodelooze herhalingen en bovendien niet zeer aantrekkelijk is voor den lezer, geef ik een kort overzicht van het onderwerp, waarin het vroeger nog niet vermeldde daar waar het te pas komt wordt ingevoegd.

Reeds bij Bakkers vindt men de opmerking dat oorlogen der inlanders onder elkander niet meer zoo veelvuldig plaats hebben en niet meer zoo bloedig en verwoestend zijn als vroeger, hetgeen hij voornamelijk toeschrijft aan de bestaande contracten met het Gouvernement en den val van Bone. Over de oorzaken der oorlogen kunnen wij zeer kort zijn. Evenals elders in Indie ontstaan zij ook hier veelal door grenskwesties, rooverijen, beledigingen een vorst aangedaan, heerschzucht van vorsten en dergelijke. Overigens zijn,

¹ Het opstel van Bakkers over Bone in het Tijdschr. v. het Batav. Gen. Deel XV, bl. 1 vgg. Perelaer De Bonische expeditiën. Van Staden ten Brink. Zuid-Celebes en Matthes in verschillende later aan te halen geschriften, waartoe ook de door hem uitgegevene woordenboeken behooren.

volgens Bakkers, die oorlogen weinig meer dan roof- en strooptochten op grootere of kleinere schaal, waarbij in den regel de voornaamste heldendaden bestaan in het verbranden van kampongs of alleenstaande huizen en het rooven van menschen en vee. Bloedige en langdurige gevechten worden echter nu en dan in de Boegineesche geschiedverhalen vermeld. Belegeringen worden somtijds zeer lang volgehouden. In de geschiedenis van Wadjó leest men hoe in een oorlog met Bone de hoofdplaats van Wadjó (Tossora) drie jaren en tien maanden door de Boniers belegerd werd, eer de rijstpotten braken d. i. eer Tossora voor den vijand bezweek. Dit had plaats in den tijd van Aru Palakka in de tweede helft der zeventiende eeuw.²

Alvorens men een oorlog begint, roept de vorst de rijksgrooten bijeen om daarover te beraadslagen. Indien de vergadering den oorlog als noodzakelijk beschouwt, wordt, althans in Bone, eene oorlogsverklaring (*timu²musú*) aan den vijand gezonden. De bode die den brief, waarin zij vervat is, aanbrengt, overhandigt dieu met een vertoon van zekere minachting, zonder een woord daarbij te spreken³. Wanneer nu het rijk, waaraan men aldus den oorlog verklaard heeft, niet wil toegeven of zich onderwerpen, zoodat men zich van weerszijden ten strijde rust, zendt de vorst van Bone aan elk van zijne paseadjingång d. z. diegenen onder zijne leenmannen, die als zijne bloedverwanten beschouwd worden, een *bila²* d. i. een reep lontarblad, waarin zoovele platte knopen gelegd zijn als er uog dagen moeten verlopen eer de krijg aanvangt. De leenman neemt die *bila²* aan en slaat tevens de rechterhand aan zijne kris. Dansend en hevig op den grond stampend zwaait hij daar mede heen en weer, waardoor hij symbolisch zijne gehechtheid aan zijn leenheer te kennen geeft, die hij bij deze of dergelijke gelegenheid ook door allerlei uitdrukkingen betuigt. De handeling wordt *mangarú* genoemd en wij zullen in het volgende zien hoe zij ook geschiedt door de hoofden in bijeenkomsten met den vorst, vóórdát de strijd nog is begonnen. Ook in de Gouvernementslanden van Zuid-Celebes heeft zij nog heden ten dage hier en daar plaats, inzonderheid bij de aanstelling van een nieuwen regent en bij andere gelegenheden, als wanneer al de regenten, een voor een, hunne belofte van trouw voor den Assistent-resident hernieuwen⁴. Eenige

² Boegin. *Chrestomathie*, I, bl. 515.

³ Zie Matthes over de Adá's der Boegineezen en Makassaren in Verslagen en Med. der Kon. Acad. afd. Letterk. 3e Reeks, II, bl. 171.

⁴ Matthes. *Makassarsch Woordenb. en Boegin. Woordenb.* s. v. *aroe*.

voorbeelden van de alsdan gebezigde uitdrukkingen heeft Matthes medegedeeld in de Aanteekeningen bij zijne uitgave van een "Boegin. heldendicht op den eersten Bonischen veldtocht van 1859" (bl. 55); wij nemen er hier enkele van over. Toen het gerucht zich verspreid had dat het Nederlandsch Gouvernement tot den oorlog met Bone had besloten, zeide in eene vergadering van hoofden Arung Udjung, de voornaamste ambtenaar in dat rijk, tot zijn vorst: "Laat ons geen benting's aanleggen, mijn broeder! Onze borst zij de eenige benting, die den vijand tegenhoudt! Laat ons te zamen als lijken nederstorten, den laatsten adem uitblazen." Een hoofd uit Loewoe sprak: Aarzel toch niet, mijn Heer en meester! om den Hollanders het hoofd te bieden! Allen, die zich op de schepen bevinden, neem ik alleen voor mijne rekening. — Zes van mijne volgelingen verstaan de kunst om drie dagen en drie nachten onder water te blijven. Hen wil ik uitzenden om al de stoom- en zeilschepen der Hollanders van onderen te doorboren, totdat zij zinken onder de oppervlakte der zee."

Personen, die als helden te boek staan, bv. voorvechters, laten bij het mangarú, evenals in den oorlog, hun lang hoofdhaar van achteren los neerhangen⁵. Eene analogie van dit mangarú is wellicht de zoogenaamde kabésaran in de Minahasa, die daar gebruikelijk is bij feestelijke gelegenheden, inzonderheid wanneer hoofden of aanzienlijke Europeanen eene negari bezoeken. Eenige met lansen en schilden, soms ook met een klewang gewapende, in feestgewaad gedoste Alfoeren voeren dan verschillende exercitien en dansen uit, nu en dan onder luid geschreeuw of gezang.⁶ Wij herinneren hier ook aan het door Friederich vermelde gebruik op Bali, dat namelijk bij groote feesten de offeranden door tandakkende wawalen (personen, die dan door eene godheid bezielde zijn, eene soort van shamanen) worden aangebracht. "Deze offeranden, zegt hij, gaan gepaard met het tandakken met de kris, hetwelk aanduidt dat de offeraar bereid is zijn leven te brengen"⁷.

Ofschoon nu een leenman gewoonlijk bereid is om gevolg te geven

⁵ Vgl. de Makass. en Boegin. Woordenboeken s. v. boting en botjing. Vgl. ook Matthes Over de Adá's of gewoonten der Makassaren en Boegineezen in de Verslagen en Meded. der Kon. Ak. v. wetensch. Afd. Letterk. 3e Reeks. Deel II, bl. 174 en 173.

⁶ Zie Graafland De Minahasa. I. bl. 35 Dr. Bleeker's Reis, I, bl. 36 en Meded. v. h. Nederl. Zendelingen. Deel XV, blz. 200.

⁷ Friederich. Voorloopig verslag over het eiland Bali bl. 50 in Verhandel. v. h. Bat. Gen. Deel XXII. Vgl. ook: De Bruyn Kops in Nat. T. v. N. I. IV bl. 351, die vermeldt hoe men bij inhuldiging van den onderkoning van het rijk Lingga de kris trekt en zijne trouw betuigt.

aan de oproeping tot den strijd, gebeurt het toch wel eens dat hij niets daarvan wil weten. In dat geval zegt hij bv. tot den zendeling, die hem de bila² brengt: „laat het maar zoo blijven. Het komt op hetzelfde neer, of ik de bila² aanneem, al dan niet“. Geschiedt die weigering echter zonder geldige reden, dan mag zij niet ongestraft blijven ⁸.

Het ligt voor de hand dat de vorst, gelijk bij alle volken van N. I., alvorens hij optrekt, wel een gelukvoorspellenden dag zal trachten te vinden; om dien op te sporen, bedient men zich vooral van de zoogenaamde Kotika's of geschriften, tabellen of figuren enz., waaruit men kan zien, welke tijdstippen al dan niet gunstig zijn voor de eene of andere onderneming ⁹.

Eenige dagen vóór den strijd worden de vaandels, of althans het hoofdvaandel, met het bloed van een buffel of ander offerdier bestreken ¹⁰, Omtrent de vaandels zij hier tevens opgemerkt dat men in Boegineesche staten bijzonder veel gewicht daaraan hecht en ze door bijzondere namen pleegt te onderscheiden. Gelijk de namen van vele rijkssieraden hebben ook die der vaandels dikwijls het praefix la vóór zich, dat gewoonlijk vóór de namen van mannen wordt gezet en waarschijnlijk wel een gewijzigde vorm is van het in de Maleisch-polynesische talen zoo bekende praefix ra, zooals reeds door Prof. Wilken is vermoed ¹¹. In Bone heeft men verscheidene vaandels,

⁸ Matthes. Over de Adá's l. en blz. 174. In de bibliotheek van het Nederl. Bijbelgenootschap zijn enkele handschriften, die o. a. den inhoud van oorlogsverklaringen behelzen. Later deelen wij daarover wellicht nog iets naders mede

⁹ Een uitvoerig opstel daarover gaf Dr. Matthes in het Tijdschr. v. h. Bat. Gen. Deel XVIII blz. 1 vgg. Het Instituut bezit ook eene kotika in het Makassaarsch, waarover ik een kort bericht gegeven heb in dit tijdschrift. Derde Volgreeks. V bl. 133.

¹⁰ Bakkers zegt in zijn opstel over Bone (Tijdschr. van h. Bat. Gen. Deel XV) op bl. 81: „eenige dagen voor den aanvang van den strijd worden voor beide partijen de rijkssieraden op het open veld, althans buiten hunne gewone bewaarplaats, gebracht en daar met het bloed van een buffel of ander offerdier besmeerd. Bij die gelegenheid heeft gewoonlijk een volksfeest plaats, dat lokka mâtjerá bâte (het vaandel met bloed besmeren) genoemd wordt, waarbij de hoofden en prinses mangaru.“ In de boven aangehaalde verhandeling van Matthes over de Adá's bl. 172, wordt slechts van het met bloed besmeren van een vaandel gesproken en ook in verscheidene Boegin. geschriften vind ik in passages waar spraak is van het ten strijde trekken, geen ander voorwerp dan een vaandel genoemd dat met het bloed van een offerdier wordt bestreken. In allen gevalle wordt het hoofdvaandel wel als een der voornaamste rijkssieraden beschouwd.

¹¹ Zie Wilken Het Animisme bl. 160 en v. d. Tuuk Tobasche Spraakkunst bl. 253. Ditzelfde ra komt, naar mijne beschouwing, ook voor in de titels Daeng en Karaeng.

die tot de Rijkssieraden gerekend worden; het meest bekende, dat vaak genoemd wordt in de geschiedenis der oorlogen, door dat rijk gevoerd, is de Samparadja. Wadjó heeft drie vaandels, naar welke drie der vorsten van dien staat genoemd worden, namelijk de vorst met het roode, met het gele en met het veelkleurige vaandel (Pátta píláe, P. tjakoridiye en P. patolae). Van deze is de Pátta píláe, de vorst met het roode vaandel, tijdens een oorlog de opperbevelhebber der troepen. In de geschiedenis van Tanette vindt men menigmaal gewag gemaakt van La Bôlonge (d. i. de Zwarte), het vaandel of hoofdvaandel van dit rijk ¹². Waar in de geschiedverhalen vermeld wordt welke standplaats of positie de troepen uit verschillende streken innemen, leest men dikwijls slechts dat de met name genoemde vaandels dier streken zich hier of daar bevonden, omdat de manschappen zich om die vaandels schaarden. ¹³

Ook bij andere gelegenheden worden in Boegineesche landen wel vaandels of alle rijkssieraden in het algemeen of somtijds verschillende andere voorwerpen met het bloed van offerdieren bestreken. Zoo bestreek de vorstin van Tanette bij een bezoek van den Gouverneur van Zuid-Celebes Bakkers het bovengenoemde vaandel La Bôlonge met buffelbloed nadat het vooraf met olie was besmeerd en met rijst bestrooid. Zij deed dit om onheil te voorkomen, dewijl Bakkers in den oorlog, dien zij met haar man had gevoerd, aan

Het suffix *eng* heeft in het Makassaarsch ongeveer dezelfde beteekenis als het suffix *ang* bij substantiven, doch wordt veel zeldzamer gebezigd. *Karaeng* zou dus samengesteld zijn uit het zeer gewone praefix *ka* + *ra* + *eng*. Men vergelijke hiermede den Boeg. titel *adatuwang*, van *datu* (= *ra*, veranderd in *da* + *tu*) en neme in aanmerking dat in het Boeg. *a* zeer vaak gebruikt wordt waar in het Mak. *ka* zou staan. Ook in *Daeng* is de eerste lettergreep uit *ra* ontstaan naar deze opvatting. Ik weet geen andere verklaring van deze woorden, die meer voor de hand ligt. De Makass. woorden *aeng* en *kare* kunnen als verkortingen of bijvormen met gewijzigde beteekenis beschouwd worden. Vgl. de woordenboeken en de Makass. grammatica § 52.

¹² Het wordt ook wel genoemd Pátta bôlonge d. i. de zwarte vorstin, omdat het zwart van kleur is. Behalve het reeds vermelde praefix *la*, vindt men somtijds titels van personen, zooals Pátta, Daenta enz. aan rijkssieraden gegeven. Een dergelijk rijkssieraad, waaraan het haar van een der voorouders bevestigd is, wordt meermalen vermeld, o. a. ook in Bångkalá door I. C. van Hasselt in het Tijdschr. v. h. Aardrijksk. Gen. Deel IV, bl. 363.

¹³ Bv. Boegin. Chrestomathie I, bl. 565. De vaandels van Bone vindt men vermeld in de lijst der rijkssieraden van Bone bij Bakkers Tijdschr. v. h. Bat. Gen., XV bl. 190, en bij Perelaer. De Bonische expedities, II, 338 vgg., in welke geschriften zij ook zijn afgebeeld. Vgl. voorts Matthes Handels- en scheepvaartwetboek der Wadjorezen bl. 5.

het hoofd der inlandsche troepen had gestaan. Dit vaandel had een gouden knop, waaraan het hoofdhaar van een der vroegere vorsten van Tanette, namelijk van *Mátirowe-ri-musúna*, was bevestigd. Hier ziet men dus de vereering van een der rijkssieraden verbonden met die van een lichamelijk overblijfsel van een der voorouders. Eveneens worden bij epidemien onder menschen of vee of wanneer de oogst dreigt te mislukken, de rijkssieraden of, zooals men op Zuid-Celebes onder de Europeanen zegt, de ornamenten, buiten hunne bewaarplaats gebracht, met buffelbloed besmeerd en daarna rondgevoerd. Het volksbegrip hecht zoo groote waarde aan de rijkssieraden dat hij die ze in zijn bezit heeft, als regeerend vorst wordt beschouwd. Bij opstanden tegen een vorst tracht men zich in de eerste plaats van deze voorwerpen meester te maken en zoo dat gelukt, dan is hem feitelijk het gezag ontnomen.¹⁴ Voorts geschiedt dit bestrijken met bloed o. a. ook bij de inwijding van een nieuw gebouwde huis en bij het afschrijven van een bijzonder oud en als zeer heilig beschouwd geschrift, omdat de afschrijver vreest dat hij anders te kort zou schieten in eerbied voor dat boek en met opzwellend van den buik gestraft zou worden. Zoo verhaalt Matthes dat de voormalige vorstin van Tanette, *Aru Pantjana*, zeker klein handschrift, dat voor bij uitstek heilig doorging, niet voor hem durfde af te schrijven, alvorens zij onder het prevelen van gebeden eenig bloed van een paar kippen tegen het te beschrijven papier had aangesmeerd.¹⁵ Het bestrijken van sommige voorwerpen met het bloed van geslachte dieren komt ook voor bij de Alfoeren der Minahasa, de Igorroten op Luzon en meer andere volken van den Indischen Archipel, doch wellicht nergens menigvuldiger bij allerlei gelegenheden dan onder de Dajaks.¹⁶ In het algemeen geschiedt het om geesten te bevredigen, ten einde rampen te voorkomen of af-tewenden. Wij mogen het als genoegzaam bekend veronderstellen dat het met hetzelfde doel ook bij verschillende volken buiten den Indischen Archipel plaats heeft.

Het is schier onnoodig op te merken dat een staand leger hier

¹⁴ Vgl. Kooreman Ind. Gids 1883 I, bl. 187 en ever de fetisistische vereering der rijkssieraden Wilken Animisme bl. 119. Matthes. Beknopt verslag van mijne reizen in het binnenland van Celebes in 1856 en 1861 bl. 24.

¹⁵ Vgl. Kooreman Indische Gids 1883, I, bl. 176. Makass. Woordenboek s. v. *tjerá* en Boeg. Chrestom, III, bl. 252.

¹⁶ Vgl. Hardeland. Dajaksch Woordenboek i. v. *saki*. N. P. Wilken in Med. v. h. Ned. Zendelingen. Deel VII bl. 140. Blumentritt, Versuch einer ethnogr. der Philippinen pag. 29.

5e Volgr IV.

onder de Boegineezen en Makassaren zoo min als bij eenig ander volk van Nederlandsch Indie wordt aangetroffen. Het leger, dat ten strijde trekt, bestaat uit den vorst met zijne vasallen en hunne volgelingen (djowá, vgl. het Mal. djuwak). Elk hoofd toch heeft zijne volgelingen of onderdanen, die verplicht zijn hem bij verschillende werkzaamheden te helpen en vooral ook hem in den oorlog te vergezellen. Voor hunne bewapening en hun onderhoud moeten zij zelf zorgen; zij bekomen echter ook wel wapens van hun hoofd, indien deze bij machte is hun die te verschaffen. Vele manschappen zijn bereiden; althans in oorlogen tegen Europeanen wordt nu en dan van talrijke ruiterbenden gewag gemaakt en dat de inlanders op Zuid-Celebes over het algemeen zeer goede ruiters zijn is overbekend. Daar de troepen zeer weinig behoeften hebben, schijnt het wel dat de zorg voor hun onderhoud geen bijzondere moeilijkheden baart. „Het volk, zegt Perelaar, leeft van een weinig rijst, maïs, aard- en boomvruchten en wat zout.” Soms worden ook buitgemaakte buffels of paarden gegeten; paardenvleesch wordt op Zuid-Celebes zelfs als eene lekkernij beschouwd. Heeft men gebrek aan leeftocht, dan keert men naar huis om nieuwen voorraad te halen of zich door andere personen te doen vervangen¹⁷. Niet zelden komt het voor dat vrouwen mede ten strijde trekken. In de historische geschriften der Boegineezen wordt dit hier en daar vermeld. Soms stellen zij zich zelfs aan het hoofd der troepen. „Zoo gebeurde dit nog in 1873 bij een aanval op Bikeroe, toen o. a. de vrouw van een der hoofden die in verzet waren, de opstandelingen te paard aanvoerde en bij die gelegenheid sneuvelde”¹⁸. Tot die casu quo medevechtende vrouwen zullen ook wel de gewapende vrouwelijke bissu's behooren, die Dr. Matthes op zijne reizen meermalen heeft ontmoet en die als mannen gekleed en met kris en lans waren toegerust. Een voorbeeld dat de bissu's ook in oorlogstijd optreden, vindt men in de Boegin. Chrestomathie (I bl. 559), waar verhaald wordt dat toen troepen van Bone en Soppeng tegen Lamatti optrokken, het hoofd der daar aanwezige bissus in staatsiekleeding in een draagstoel gezeten en geboden prevelend naar buiten kwam. Hij werd gevolgd door een

¹⁷ Vgl. Perelaar. De Bonische expedities bl. 26.

¹⁸ G. A. Wilken. Over de verwantschap en het huwelijks- en erfrecht bij de volken van het Mal. ras bl. 73 van den overdruk, volgens mededeeling van den heer Kooreman. Ook bij de Dajaks in de Z. en O. Afd. van Borneo komen zulke vrouwelijke aanvoerders in den oorlog wel voor. Zie Schwaner, Reizen I, 161. Vgl. voorts Matthes, Verslag van mijn verblijf in de binnenlanden v. Cel. in 1856. Mak. 1861 bl. 7.

honderdtal vrouwelijke bissu's die met een weversspoel zwaaiden, bij deze personen eene gewone manoeuvre tot afwering van booze geesten. Zij gingen dicht voor de Boniers en Suppengers heen en werden uit geweren beschoten, zonder dat iemand van haar gedood of gewond werd. De bissu's zijn, zooals men weet, de Shamanen der Boegineezen en Makassaren en ontvangen, naar het volksgeloof wil, als zoodanig openbaringen van eene godheid of een geest, die dan meestal in hen nederdaalt.

De mannelijke bissu's nemen de kleeding en de manieren aan van vrouwen en worden daarom *tjalabai* d. i. pseudovrouw genoemd. De bissu's treden voornamelijk op bij sommige feesten en voorts ook bij het heerschen van epidemien, het verplaatsen der rijkssieraden of bij andere gewichtige gelegenheden. Ook roept men vaak hunne hulp in voor het genezen van ziekten. De bissu's die bepaaldelijk als sanro of geneeskundige fungeeren, worden in het Boegineesch *kadjangang* genoemd, welk woord, naar het ons voorkomt, niets anders kan zijn dan het naar het Boegineesche klankstelsel gewijzigde Jav. en Mal. *kahjangan* of *kajangan*, dat verblijf van eene godheid of van een geest beteekent; de in hen gevarene geest deelt hun namelijk de geneesmiddelen voor den patient mede.¹⁹

Het bovenvermelde omtrent medevechtende of gewapende vrouwen bij de Boegineezen geeft ons aanleiding om nog even te wijzen op de door Dr. Riedel medegedeelde bijzonderheid dat bij de Topan tunu-asu (de collectieve naam van eenige stammen in den omtrek van het meer van Poso op Midden-Celebes) alle volwassenen, zowel mannen als vrouwen, zich in den wapenhandel moeten oefenen.²⁰

Behalve het reeds vermelde zijn er nog andere voorbereidingen

¹⁹ Als algemeene benaming van bissu's geeft het Boegin. Woordenb. ook op: *urawe* en voor de mannelijke bissu's ook: *kowe*, welk woord aan het Makassaarsche *kawe*² herinnert, dat impotens beteekent. Zij zijn namelijk meestal impotentes of geven althans voor dit te zijn. Nog een paar andere benamingen voor hen zijn: *bissu tanre* d. i. hooge bissu's en *maudjangka*. Vrouwelijke bissus heeten *bissu pontjô* d. i. korte bissu's of ook *tjore*², zooals op de laatst geciteerde plaats der Boeg. Chrestom. Het Boeg. Woordenb. geeft ook op: "*tjalalai*, eene vrouw die zich uitgeeft voor man, zoo in kleeding, manieren als anderszins", (van *tjala* = *sala* en *lai* ongeveer = Mal. *laki*), dus zooveel als pseudoman. Over mannelijke bissu's wordt dikwijls hier en daar gesproken, doch zeer zelden vindt men de vrouwelijke vermeld. Intusschen wordt die naam *tjalalai* naar Dr. Matthes mij mededeelt, ook wel aan vrouwelijke bissu's gegeven. Over de bissu's als shamanen vgl. ook Prof. Wilken in dit tijdschrift (Ve Reeks, II, bl. 456 vg. en 476 vg.).

²⁰ Zie dit tijdschrift Ve Reeks, I, bl. 79.

tot een grooten strijd, die echter niet overal dezelfde zijn. In het landschap Tjampa, een der zoogenaamde Bergregentschappen, zijn de voornaamste rijkssieraden een vaandel en eene sabel, waaraan zich het haar van zekeren buffel, Ta-málaulung genaamd, bevindt. Aan dit haar wordt het meeste gewicht gehecht, omdat men, op grond van eene legende, in de meening verkeert dat het volk van Tjampa daardoor onoverwinnelijk wordt ²¹. Vóór men ten strijde trekt, wordt het haar van dien buffel in water geweekt en al de manschappen drinken vervolgens van dat water. Omtrent den Wadjoreeschen vorst Aru Padali verhaalt Dr. Matthes dat hij, eenige dagen vóórdat hij ten strijde trekt, zich door zijne zoogmoeder op verschillende plaatsen van zijn lichaam met haar sirihspeeksel laat bestrijken, waarna men hem hier en daar aanraakt met een sinto, een der vele middelen tot afwering van booze geesten (padukka setang), die bij de Boegineezen in gebruik zijn. De sinto bestaat uit eenige reepen lontarblad, die aan de uiteinden samengeknoopt zijn en wordt vooraf bewierookt, alvorens hij met het lichaam van den vorst in aanraking wordt gebracht. Wanneer dit afgeloopen is krijgen de bij hem aanwezige hoofden palmwijn te drinken en beginnen zij te mangarú, op de wijze die boven reeds is geschetst. Op den dag waarop men ten strijde trekt heeft dit mangarú alweder plaats. Vervolgens stijgt Aru Padali te paard, doet een kort gebed binnensmonds en rijdt rondom zijne tot den oorlog verzamelde manschappen heen. Zijne echtgenoot, indien hij althans op dat oogenblik eene vrouw van gelijke vorstelijke afkomst heeft, steekt hem eene betelpruim in den mond, die zij hem tot op de helft laat kauwen en dan terugtrekt om ze in hare haarvlecht te bewaren tot zijne terugkomst, om hem dan het overgeblevene te laten nuttigen. Daarna pas gaat hij met zijne troepen op weg. ²²

Evenals andere Indische volken dragen ook vele Boegineezen in den oorlog amuletten bij zich, om zich voor gevaren te beveiligen of onkwetsbaar te maken. Eene algemaene benaming voor amuletten is djimá (het Arab. Maleische djimat) of ook wel tiwi (Boeg.) en erang (Makass.). De beide laatstgenoemde woorden beteekenen

²¹ Men zie deze legende in de Makass. en Boeg. legenden van Dr. Matthes (Bijdr. IV Reeks. Deel X bl. 169. De naam Tjampa luidt in het Makassarsch Tjamba en beteekent eigenlijk: tamarindeboom (Tam. Ind.). De landstreek en gelijknamige hoofdplaats zijn dus naar eene boomsoort genoemd, gelijk zoovele plaatsen, vooral ook in den Ind. Archipel.

²² Matthes. Over de Adá's I. c. bl. 174.

eigenlijk iets dat men medeneemt of bij zich draagt en worden ook gebruikt tot aanduiding van geheime wetenschap, kennis van zekere formules of formuliergebeden, die men prevelt om het een of ander te vermogen of te verkrijgen, dat boven het bereik is van het gros der menschen. Zoo zijn er tiwi, die iemand in staat stellen eene voorspoedige reis te hebben, het hart van een meisje te veroveren, onkwetsbaar te worden enz.²³ Men kan zich zulke tiwio. a. verschaffen door een tijdlang op het gebergte of op eene andere eenzame plaats te gaan leven, om zich door geesten (djin) daarin te laten onderwijzen²⁴. In de geschiedenis van Bone (Chrest. I 472) wordt van den ouden vorst Kárrampeluwa verteld dat hij bekend was met ada pasokkáng, een formulier om den vijand op de vlucht te drijven.

Als amuletten dragen de Boegineezen en Makassaren ook dikwijls zoogenaamde bezaarsteenen (Boegin. ulawu, Mak. kulau) d. z. steenen, die wel eens in het lichaam van sommige dieren, zooals stekelvarkens, slangen, apen en andere, in het hout of in de vruchten van eenige gewassen enz. worden aangetroffen. Men kan ze hier in het algemeen als geluk aanbrengende en beschermende fetisen van personen beschouwen en het geloof aan de bovennatuurlijke kracht van die voorwerpen is bij geen volk van den Indischen Archipel zoo verbreid als bij de twee genoemde. Zoo kent men bij de Boegineezen de ulawu van eene slang, die iemand rijk kan maken, de ulawu

²³ Tiwi en erang hebben dus eene eenigszins ruimere beteekenis dan in de woordenboeken is opgegeven. Hetgeen hier vermeld is volgt echter uit de eigenlijke beteekenis der woorden en berust tevens op mededeeling van Dr. Matthes. Men draagt de formule ook wel opgeschreven bij zich. Vgl. ook Boeg. Woordenb. sv. wawáng.

²⁴ Zulk een leven in afzondering heet mákámálá (Boeg.), angámálá (Mak.), overeenkomende met het Maleische bértapa. Volgens het woordenboek hebben zulke kluisenaars niets van ijzer of staal bij zich, dewijl de djin, evenals de setang, daar bevreesd voor zouden zijn. De Djín (op Z. Celebes djing) althans de meeste, en de setang worden in het volksgeloof als booze geesten beschouwd. Met hunne vrees voor ijzer en staal is wellicht bedoeld vrees voor wapens, of men zou moeten aannemen dat men ook op Z. Celebes meent dat ijzer invloed ten kwade, door booze geesten uitgeoefend, afweert, zooals men dit vroeger ook in Europa geloofde, zoodat zij om die reden bevreesd zouden zijn. Zou men voorts mákámálá en angámálá niet veeleer van het grondwoord ámalá, het Ar. عمل, = werk, ook goed werk, dan van kámálá Ar. كمال volmaakt zijn, mogen afleiden? Laatstgenoemde beteekenis toch komt in het Boeg. en Mak. niet voor. Door hunne goede werken, die in allerlei boetedoeningen en onthouding bestaan, kunnen zulke anachoreten de booze geesten aan zich dienstbaar maken en voor hunne macht om kwaad te doen beveiligd zijn, evenals dit in andere landen van hen verhaald wordt. Vgl. ook Francis, Herinneringen enz. II bl. 11.

van eene tamarindepit die het vermogen heeft iemand de genegenheid van ieder te doen erlangen, en allerlei andere, die de eigenschap hebben het een of ander voordeel te bezorgen, o. a. ook de ulawu van de karisá, eene soort bamboe en de ulawu van het belawahout, die den bezitter ijzervast doen worden. Dien algemeen naam van ulawu of kulau geeft men ook aan de bekende dondersteen, waartrent men dergelijke voorstellingen heeft, bv. de ulawu látte, in het Makassaarsch kulau gigi gûnturú, die het vermogen heeft vrees en ontzag in te boezemen, enz. In het Maleisch worden de bezaarstenen mustika of guliga genoemd en de dondersteen gigi guntur. Men behoort er goed voor te zorgen en er op bepaalde tijden reukwerk voor te branden.²⁵

Zij die niet mede ten strijde trekken trachten intusschen nog te zorgen voor het welzijn der hunnen, die op marsch zijn gegaan, namelijk door aanwending van een tulá bala (Mal. tulak bēla) d. i. een middel om ongeluk af te wenden. Zij komen bij verschillende gelegenheden te pas, o. a. wanneer men het een of ander onheilspellend voorteken heeft waargenomen: bv. indien eene slang in huis²⁶ of een hert in eene negari komt, en voorts wanneer iemand op reis of voor eene moeielijke en eenigszins gevaarlijke zaak van huis is, natuurlijk dus ook voor hen die hunne woning verlaten om ten oorlog te trekken. Hoe men in een der laatstgenoemde gevallen een tulá bala brengt ten behoeve van een vorst is ons door Dr. Matthes beschreven²⁷. Het middel bestaat alsdan daarin dat men op de slaapplaats van den afwezige een koperen schenkblad neerzet, waarop men sirih, pinang en meer dergelijke, een potje met drinkwater, een mandje met gekleurde rijst, alsmede geroosterde rijst en maïs, met eene aangestoken inlandsche kaars er in, heeft geplaatst. Het afbrokkelen van de kaars is een slecht, het tegenovergestelde een goed teken. In het eerste geval begeeft men zich naar de moskee om een offer te brengen, waartoe meestal suiker met de tot het bereiden van olie aangewende kokosnoot gebezigd wordt, „in de hoop dat zoo iemand daardoor als het ware het zoete en vette der aarde deelachtig worden“.

De voornaamste wapens van het voetvolk zijn lansen, waaronder ook werplansen²⁸, klewang en krissen. Men draagt soms ronde of lang-

²⁵ Over het bijgeloof omtrent bezaar- en dondersteen vgl. Wilken. Het Animisme bl. 133 en de daar geciteerde bronnen.

²⁶ Velerlei tulá bala vindt men vermeld in de Boeg. Chrestom., II, bl. 259 vgg.

²⁷ Over de Adá l. c. bl. 160.

²⁸ Vgl. Perelaer. De Bonische expedities, I, bl. 22 vgg. v. Staden t. Brink bl. 52.

werpige schilden van hout, rotan of andere materialen. „Slechts weinigen zijn met donderbussen en geweren gewapend en dat zijn dan nog maar, zegt Perelaer, oude verroeste vuurwapens met silexsloten, die bij een algemeen gebruik meer schade onder de eigen landlieden dan onder den vijand zouden aanrichten“ Het is echter bekend dat, althans in verscheidene door Boegineezen bewoonde streken, reeds sedert eenige jaren ook wel betere zijn ingevoerd. In vroegeren tijd was het blaasroer het voornaamste schietwapen der Boegineezen. In een Boegineesch geschrift over de geschiedenis van Tanette wordt gewag gemaakt van de buitengewone bedrevenheid van een bewoner van Tanette in het gebruik van het blaasroer, waardoor hij in een oorlog met het staatje Sawito schrik verspreidde onder den vijand ²⁹. Overigens is het blaasroer nog bij eenige stammen der Toradja in gebruik; als wapens der bevolking van het binnenland van Tomboekoe worden echter pijl en boog genoemd ³⁰.

De bewapening der ruiters bestaat uit een of twee lansen, waaronder de onmisbare striklans en eene kris. Zij dragen ook veelal een maliënkolder of badju rante of wel een lamena. De eerste is van ijzeren of koperen ringetjes gemaakt en heeft den vorm van een mans borstrok met mouwen. „De lamena, zegt Perelaer, heeft veel overeenkomst met onze kurassen, met dit onderscheid slechts dat de borst en achterdekstukken niet van geplet ijzer, maar van koperen of stalen op elkander geschovene schubben vervaardigd zijn.“ Beide soorten van pantser zijn bestand tegen lans- en krissteken, alsook tegen klevang- en sabelhouwen, maar dat de lamena zelfs tegen geweerkogels

²⁹ v. Staden ten Brink o. c. bl. 53. Boeg. Chrestom. I 482 Gesch. v. Tanette bl. 19.

³⁰ Pijl en boog zijn wel is waar bij Boegineezen en Makassaren bekend, doch het blijkt niet dat zij ooit als oorlogswapens zijn gebezigd. Opmerkelijk is het dat meer Oostwaarts namelijk in de Molukken en op N. Guinea nergens het blaasroer als schietwapen gebruikt wordt, maar pijl en boog. Zoo ook op de Solor- en Alor-eilanden, op Flores en op Timor althans bij de Beloeneezen. Op Bali gebruikt men in den oorlog zoowel pijl en boog als het blaasroer. Ook op de Philippinen bezigt men hier en daar pijl en boog. Meer Westwaarts op Borneo en bij enkele wille stammen op Sumatra is het blaasroer het eenige echt inlandsche schietwapen. Bij uitzondering maken daar alleen de bewoners der Mentawai eilanden van pijl en boog gebruik. Men zie hierover voornamelijk: Mundy Narrative of events in Borneo and Celebes I pag. 164. C. A. Bosscher en P. A. Mathijssen in Tijdschr. v. h. Bat. Gen. II bl. 86. Van der Hart, Reis rondom Celebes enz. bl. 71. Over Bali: v. Bloemen Waanders ibid. Dl. 8 bl. 253. Over de Molukken: Riedel, De sluik- en kroesharige rassen bl. 104, 202, 348 enz. en voorts v. Lijnden, Nat. T. v. N. I. Dl. II bl. 323 en 332. Goudswaard, De Papoes der Geelvinksbai bl. 40 Blumentritt, Versuch einer Ethnogr. der Phil. bl. 13, 33, 50 enz. Mess. De Mentawai-eil. T. v. h. Bat. Gen. Dl. 26 p. 85.

zou beschermen acht P. hoogst onwaarschijnlijk. Overigens worden pantsers ook wel door enkelen van het voetvolk gedragen. Verder hebben de krijgslieden eene soort van patroontasch, waarin kruit, kogels, het benoodigde voor de betelpruim enz. worden geborgen. In het open veld gebruikt de Bonier geen geschut; wel echter positiegeschut op zijne bentengs of bij versterkte kampongs. Hun artillerievoorraad is uiterst gering en wat zij nog bezitten is geheel van onwaarde, met uitzondering van enkele metalen stukken, geschenken der Oostindische Compagnie aan de vorsten. Hunne kanonnen zijn meestal oud, vol roest en van zeer verschillend kaliber, nimmer zwaarder dan van zes pond. De affuiten zijn doorgaans nog minder bruikbaar. Ook hunne projectilen laten veel te wenschen. Men maakt dan ook meestal gebruik van stukken oud ijzer, steenen en andere harde zelfstandigheden en de vuurmonden worden daarmede in den regel volgepropt en overladen ³¹. Het eenige bericht omtrent vervaardiging van buskruit op Zuid-Celebes vindt men bij Bakkers ³². Hij zegt daarvan echter slechts dat men beweert dat het vóór het bestaan der vrijhaven Singapoera te Pamana, dus in een tot Wadjó behoorend staatje, werd gemaakt. Het zal dus thans wel altijd ingevoerd worden, waartoe trouwens gelegenheid genoeg bestaat, Dr. Matthes kreeg eens van zekere Boegineesche vorstin het verzoek hem twintig ton buskruit te zenden „welk verzoek ik natuurlijk gelijk meer andere, die mij wel eens in de binnenlanden gedaan werden, ter griffie moest deponeeren.“ In de bibliotheek van het Nederlandsch Bijbelgenootschap bevindt zich ook een Boegin. handschrift over schietwapens en hun gebruik, waarvan het slot over de vervaardiging van buskruit handelt. Het werk is uit het Spaansch of Portugeesch in het Makassaarsch en uit die taal in het Boegineesch overgezet. Evenals in sommige andere talen van N. I. heeft men ook in het Boegineesch eene beschrijving van den in onze dagen gevoerden Krimoorlog. „Van Engelschen en Franschen wordt daarin niet gesproken, zegt Dr. Matthes; de geloovige Turken hebben alleen tegen de ongeloovige Russen gestreden en natuurlijk wonderen van dapperheid gedaan. Onder anderen wordt verhaald dat vijf Russische generaals met hunne troepen, ten getale van 120.000

³¹ Perelaer l. c. Men vindt in de woordenboeken ook enkele benamingen vermeld van oude schietwapens, die niet meer in gebruik en niet nader bekend zijn zooals de kamaleti en palembang, soorten van geweren, de tjotjorang (Boeg. tjotjorāng) die ons beschreven wordt als eene soort van achterlaadkanon of lila van inlandsch maaksel enz.

³² Tijdschr. v. h. Bat. Gen. XV, bl. 88.

man, in handen van de Turken gevallen, doch door den Sultan in genade aangenomen zouden zijn, onder voorwaarde dat zij het Mohammedaansch geloof omhelsden" ³³.

De bentengs der Boegineezen zijn doorgaans vierkante redouten, aan ééne zijde open, ten einde bijtijds daaruit te kunnen wijken. Indien zij nabij het strand opgericht worden, bestaan de borstweringen veelal uit klipsteen, die met klei zoo steil mogelijk is opgezet; in het binnenland zijn zij gewoonlijk van aarde, met bamboehorden bekleed. Soms heeft men twee rijen kokosstammen op afstanden van twee el van elkander in den grond geheid en de tusschenruimte aangevuld met aarde en steenen. Achter de borstwering bevindt zich somtijds een banket. Zelden vuurt men over de kruin, maar meestal door kokers van bamboe of van uitgeholde pinangpalmen. Om de benteng stormvrij te maken wordt zij omgeven met een sarappi d. i. een staketsel of eene omheining van gedoornde bamboe. Achter die omheining plaatst men soms tuda² of Spaansche ruiters, doch zóó dat tusschen twee tuda² niet meer ruimte is dan noodig om een paard er door te laten. Jaagt een ruiter er door, dan kan hij niet meer wenden. Bovendien wordt het terrein tot aan de borstwering door wolfskuilen en soera, eene soort voetangels, de bekende randjoe's of randjau der Maleiers, van bamboe of hard hout, zooveel mogelijk tegen bestorming beschut. ³⁴

Krijgstucht zooals bij onze Europeesche legers bestaat hier niet, maar in het algemeen heeft het volk zooveel eerbied voor zijne hoofden dat het hunne bevelen gehoorzaamt. De ten strijde getrokken troepen worden aangevoerd door den vorst van het rijk of door een opperbevelhebber, in Bone Punggawa getiteld; onder hem staan hoofden van verschillenden rang als bevelhebbers over gedeelten van het leger. Deze hoofden letten echter vaak weinig op bevelen die zij van hunne meerderen ontvangen, maar handelen dikwijls geheel naar eigen inzichten. Een staand leger is er in de Boegineesche staten niet, gelijk boven reeds is opgemerkt; verscheidene vorsten hebben

³³ Zie Matthes. Kort verslag aangaande alle mij in Europa bekende Makassarsche en Boegineesche handschriften enz. bl. 41 en 58. Op bl. 94 en 95 worden daar voorts een paar Boegineesche HSS. over schietwapens vermeld, die in het Britsch Museum aanwezig zijn en hetzelfde werk bevatten als het in den tekst besprokene.

³⁴ Meer bijzonderheden omtrent Boegineesche versterkingen vindt men bij Bakkers l. c. bl. 93 vgl. Perelaer l. c. I, bl. 26 vgl. en Matthes in zijne Makass. en Boeg. woordenboeken s. v. benteng en sarappi en in het door hem uitgegeven Boeg. heldendicht op den eersten Bonischen veldtocht bl. 11 vgl.

echter tegenwoordig een zeker aantal manschappen, hoogstens wellicht eenige honderden(?), die op gezette tijden in den wapenhandel worden geoefend en pabârrisi genoemd. ³⁵

Evenals bij andere gelegenheden doet men gedurende een oorlog somtijds geloften. Wij herinneren hier slechts aan de bekende gelofte van Aru Palakka, toen hij door den vorst van Gowa zoozeer in het nauw werd gebracht dat hij Celebes moest verlaten. Hij ging toen te Tjâmpa-lagi op een berg staan, en in eene slingerplant, die van boven afhing, een stevigen knoop makende, als zinnebeeld van het onverbreekbare zijner gelofte, zeide hij: „Zoo ik Gowa overwinnen en ongedeerd herwaarts wederkeeren mocht, zal ik mij en mijne volgelingen aan deze plaats het lange hoofdhaar laten afscheren en alsdan tegelijkertijd een groot feestmaal aanrichten, waarbij de in wasem gekookte rijst zoo hoog als deze berg opgestapeld ligt. Ook zal ik daarbij als toespijs bezigen het lichaam van een Gowasch vorst van zuiver vorstelijk bloed.” De geschiedenis leert dat Aru Palakka later op luisterrijke wijze die gelofte vervuld heeft; de bovenvermelde toespijs van menschen vleesch is daarbij achterwege gebleven. ³⁶

Als de troepen op marsch gaan plegen zij krijgslieden (elongsong) te zingen. Gewoonlijk zijn die zeer kort en bestaan zij slechts uit twee of drie regels. Enkele zijn grooter; het grootste dat in de Boegin. Chestomathie is uitgegeven, een krijgszang op een der vorsten van Bone, telt 48 regels. Zij hebben geen rijm, doch wel eene soort van metrum. Noch wat den vorm, noch wat den inhoud betreft, zijn zij met de pantuns der Maleiers te vergelijken. ³⁷ Wij geven hier enkele voorbeelden van deze soort van

³⁵ Vgl. Bakkers l. c. bl. 68 vgg. en Ligtvoet. Tijdschr. v. h. Bat. Gen. Deel XXIII, bl. 586. Het woord pabârrisi is afgeleid van bârrisi, het Mal. baris. Waarschijnlijk heeten deze soldaten zoo, wijl zij in gelederen geschaard hunne exercitien verrichten.

³⁶ Matthes. Bijdr. tot de Ethnologie van Zuid-Celebes bl. 95. Vgl. Perelaer l. c. I, bl. 64. Boeg. Chrestomathie I, 550 en G. A. Wilken Ueber das Haaropfer bl. 89.

³⁷ Men zie over deze krijgszangen: Matthes Boeg. Chrestomathie. Derde deel bl. 189 vgg., waar men eenige opmerkingen over het metrum en de vertaling der in het tweede deel der Chrestomathie opgenomen elongsong vindt. Het woord elong, in het Makassaarsch en Dajaksch kelong, is blijkbaar verwant met het Jav. en Balineesche kidung, zooals Prof. Kern reeds ergens heeft opgemerkt. Osong, ook wel osang geschreven, schijnt alleen in deze verbinding met elong voor te komen. De daarvan afgeleide vorm osongi beteekent: iemand aanvallen. De in den tekst gegevene voorbeelden zijn allen aan de Chrestomathie van Dr. Matthes ontleend.

zangen: "Wij zwaaien met den eenen arm, wanneer wij ten strijde trekken. Doch zoodra wij de rivier, die ons van den vijand gescheiden hield, overgestoken zijn, beginnen wij met beide armen te zwaaien (in het blijde vooruitzicht van spoedig met den vijand slaags te raken)." — "Makkers, zijt onverschrokken in den strijd. Men zegt dat degenen, die als onverschrokkenen sneven in het gevecht, hiernamaals zeven vrouwen krijgen" — "Bindt de sporen uwer hanen met driedubbele koorden vast, opdat die niet losgaan bij het oversteken van de rivier, die u van den vijand gescheiden houdt." — "Maakt het touw, waarmede de kop van den buffel aan het juk vastgemaakt is, een weinig los, opdat het beest over de rivier, die tusschen hem en den vijand ligt, heenspringe." Bij deze twee laatste krijgszangen is op te merken dat de strijders dikwijls met kemphanen en buffels worden vergeleken. — "De in birublad gewikkelde betelpruimen der schoonen vliegen als het ware door de lucht, om de helden op te zoeken, die met het schild in de hand ten strijde trokken; doch zij ontvlieden daarentegen de lafaards, die in de ure des strijds hunne hutten bewaken, of in de schaduw der ampuladjangboomen vertoeven" ³⁸ Ook in het Makassaarsch heeft men kleine krijgszangen van dergelijken aard als de Boeginee-sche; slechts enkele zijn mij echter bekend; zij gaan bij de Makas-saren onder de algemeene benaming van kelong door. ³⁹

Wanneer de oorlog voorspoedig is ten einde gebracht, wordt het hoofdvaandel wederom met het bloed van een buffel of ander offerdier bestreken. De vorst wordt bij zijn terugkeer verwelkomd door hem met gekleurde en geroosterde rijst te bestrooien, om te voorkomen dat zijn levensgeest, even alsof die een vogel ware, uit zijn lichaam wegvliege ten gevolge van den nijd van booze geesten ⁴⁰. Het ontbreekt dan ook niet aan allerlei feestelijkheden. Ook hanengevechten, die trouwens het voornaamste volksvermaak zijn, worden dan veelal niet vergeten. De terugkomende strijders dansen soms met

³⁸ De bladeren van de biru (*Licuala*, Rumph.) worden vaak tot het inwikkelen van eene betelpruim gebezigd. De ampuladjang (*Morinda citrifolia* L), in het Maleisch bangkudu genoemd, wordt in gedichten, vooral in krijgszangen, vaak als eene schuilplaats van lafhartigen voorgesteld.

³⁹ Er is echter een Makassaarsche krijgszang, die den bepaalden naam van denggo draagt. Vgl. Woordenb. s. v.

⁴⁰ Dit heet karrú sumangã. Het eerste woord van deze uitdrukking beantwoordt aan het Maleische kur, het woord waarmede men onder het strooien van rijst kippen pleegt te roepen.

de afgehouden hoofden der vijanden in de hand, evenals de Dajaks na afloop van een sneltocht ⁴¹.

Wil men vrede met elkander sluiten, dan wordt eene plechtige overeenkomst of verbintenis gesloten. Soms wordt daarbij de betaling van een zeker bedrag als boete aan den overwonnen vijand opgelegd en het verdrag door een eed bezegeld ⁴². Toen de vorst van Marang moest bukken voor de macht van Soppeng, dronk hij palmwijn, die omgeroerd was met een zwaard, dat als een erstuk tot de rijkssieraden van Apanang, een bondgenoot van Soppeng, behoorde. Hij deed tevens een eed, waarbij hij wenschte dat hij met zijn gansche nageslacht geen voorspoed meer mocht genieten, indien hij zich ooit weer tegen Soppeng verzette, dat de Soppengers waren als de wind en dat hij was als een boomblad, dat door den wind her- en derwaarts wordt heengevoerd. Bij gelegenheid van een contract tusschen Loewoe en Bone, zeide de vorst van Bone tot dien van Loewoe: „het is goed dat wij onze landen door een verbond van broederschap tesamen verbinden. De laatstgenoemde stemde hierin toe, waarop de vorst van Bone hernam: „laat ons wederkeerig den dwalende terechtwijzen, den gevallen oprichten. De Boniers en Loewoereezen moeten voortaan beschouwd worden als twee slaven, die te samen slechts één heer hebben; Bone en Loewoe zullen van nu af aan slechts één belang kennen. Voor- en tegenspoed zullen zij te samen deelen. Ook zullen zij niet ophouden elkanders eigendom op te sporen en dit terug te zenden. Voorts zullen zij elkander niet gering achten, veel minder op elkanders verzuim loeren. Al zijn zij maar één nacht in elkanders land, zullen zij terstond als bewoners des lands beschouwd worden. Zij zullen elkander niet belemmeren in hunne oude vaste gewoonten. De uitspraken en adat's van Bone zullen ook die van Loewoe en omgekeerd die van Loewoe ook die van Bone zijn. Voorts zullen zij niet begeeren elkanders zuiver goud en kostbare patola's (eene soort van zijden kleedingstukken). Alwie niet indachtig blijft aan dit verbond, moge met zijne nakomelingen door de Godheid vernietigd en als vuilnis weggeworpen worden! Zijn land moge worden gelijk een ei, dat men tegen een steen verplettert! ⁴³

⁴¹ Meermalen wordt in de geschiedverhalen dit ronddansen met afgehouden hoofden van vijanden vermeld, bv. Boeg. Chrestom. I, bl. 512, 552. Gesch. van Tanette bl. 32.

⁴² Matthes Boeg. Chrestom. III, bl. 75 en de door mij uitgegevene Geschiedenis van Tanette, bl. 28.

⁴³ Matthes. Over de Adat's bl. 175. Vgl. voorts Boeg. Chrest. I, bl. 484 en 494. Bij het sluiten van een plechtig verbond brengen soms de vorsten ieder een der voornaamste

Ten slotte staan wij nog kortelijk stil bij de macht der regerende vorsten. Hoewel de onderwerping der onderdanen aan de bevelen van hun heer in het algemeen zeer groot is, komt het toch, gelijk boven reeds gezegd is, wel eens voor dat een vasal om deze of gene reden weigert met zijn leenheer ten strijde te trekken, en handelen de hoofden in den oorlog somtijds naar eigen inzichten, met veronachtzaming der bevelen van hunne meederen. Dit behoeft ons ook niet zeer te verwonderen, zoo wij ons herinneren dat reeds Bakkers terecht heeft opgemerkt dat in den regeringsvorm van Bone het aristocratische element verreweg de overhand heeft boven het monarchale en dit geldt wel in het algemeen van de Boegineesche staten, al moge het waar zijn dat de invloed en macht van den vorst veel afhangt van zijne persoonlijkheid en dat zijn bezit der rijkssieraden, die immers als fetisen vereerd worden, hierbij veel gewicht in de schaal legt, hetgeen bij oorlogen vooral met betrekking tot het hoofdvandael uitkomt.⁴⁴ De oppermacht van den vorst wordt overal beperkt door zijne verplichting om de adat of het gewoonterecht te eerbiedigen en in de eerste plaats dus door hen die in het bijzonder geroepen zijn die adat te handhaven, namelijk de rijksgrooten of de rijksraad, die dikwijls kortweg Ad^ae d. i. de Adat (vulgo de Hadat), in den zin van: de handhavers der adat, genoemd worden. In de Latowa, eene verzameling van uitspraken van vorsten en wijzen uit oude tijden, die hoofdzakelijk over de adat en allerlei dat daarmede in verband staat handelt, leest men ergens eene opgave van een en ander, waaraan een vorst zich in geen geval mag schuldig maken. Indien hij een zwaar misdrijf, bv. bloedschande, begaat, het gewoonterecht niet handhaaft, al te toegefelijk is, b.v. door misdrijven niet te straffen, en indien hij zich daarbij niet wil laten waarschuwen, dan strekt zijn gedrag tot verderf van het rijk „en een zoodanig vorst behoort afgezet te worden, maar indien het niet mogelijk is hem te onttroonen, dan verlate men zijn gebied, want een vorst, die zóó handelt, is het grootste ongeluk voor de bevolking van zijn land.” Op bloedschande, door een vorst gepleegd, heeft de adat reeds eene bepaalde straf gesteld, namelijk dat hij op een vlot van pisangstammen gezet wordt, dat men in de zee laat wegdrijven. Bij

rijkssieraden van hun staat mede, volgens Ligtvoet tot verhooging van de plechtigheid. Zie het door hem uitgegevene Dagregister der vorsten van Talló in dit Tijdschrift, IVe reeks, deel IV, bl. 174. Boeg. Chrest. III bl. 67.

⁴⁴ Zie Bakkers l. c. bl. 68.

de Wadjoreezen is het zelfs aan den gezagvoerder (anakoda) van een vaartuig vergund het doodvonnis uit te spreken over een vorst die, terwijl hij aan hoord is, een vrij persoon, doch die niet van vorstelijk bloed is, om het leven brengt.⁴⁵

De geschiedenis maakt ook nu en dan gewag van vorsten, die om hunne misdrijven of verregaande minachting van de adat afgezet zijn. De grootste dwingeland onder alle Boegineesche vorsten is zelfs door zijn in opstand gekomen volk vermoord. Wij bedoelen La Itja, meer bekend onder zijn sterfnaam van *Matinrowe-ri-adenena*, die volgens Bakkers in de tweede helft der zestiende eeuw over Bone heeft geregeerd. Hij geraakte zeer spoedig in onmin met zijn volk. Hij bracht een aantal aan hem ondergeschikte vorsten of personen van vorstelijke afkomst om het leven, liet velen van zijne onderdanen plunderen of ten hove opbrengen d. i. tot zijne slaven maken, zonder dat hij eenig recht daartoe had, zoodat het volk al meer en meer van hem vervreemd werd. Hij ging zoo ver dat hij zelfs een gedeelte van Bone in brand stak. Nu besloten eindelijk eenige aanzienlijken hem af te zetten. Toen de bode, die hem het bevel overbracht om af te treden als vorst van Bone, bij hem kwam, doodde hij dezen en stak zijne hoofdplaats Bone (namelijk het ommuurde gedeelte, het zoogenaamde *Bone-ri-lalām-bata*) in brand, zoodat alle huizen daar verbrandden. Daarop ging de volksmenigte op hem af, maar hij stelde zich te weer en doodde velen. „Alwie door hem vervolgd werd, nam de vlucht; maar allen, die achter hem kwamen, vervolgden hem weder” volgens de woorden van het verhaal. Ten laatste leunde hij uitgeput tegen den trap zijner woning, waar een van zijne bloedverwanten hem het hoofd kloofde. Vandaar zijn sterfnaam *Mátinrowe-ri-adenena* d. i. de op zijn trap ontslapene⁴⁶. — Elf jaren heeft dit monster over Bone geregeerd.

⁴⁵ Boegineesche Chrestom. II, bl. 62 Matthes Over de Adá's l. c. bl. 180.

⁴⁶ De Boegineesche en Makassarsche vorsten, althans die der voornaamste rijken, worden na hun dood veelal genoemd naar de plaats waar zij gestorven zijn of naar de eene of andere omstandigheid, die bij hun overlijden plaats had. Sommigen zijn onder die zoogenaamde sterfnamen beter bekend in de geschiedenis dan onder hun eigenlijken naam. Zoo heet een ander Boegineesch vorst *Mátinrowe-ri-gutjina* = de in zijn gutji (soort steenen pot) ontslapene, omdat zijne asch daarin bewaard werd, zeker wel omdat lijken in zijnen tijd nog verbrand werden op Zuid-Celebes; onder de vorsten van Gowa wordt o. a. genoemd *Tu-menangari-Djuntana*, de te Djuntana ontslapene of overledene. Hetzelfde gebruik komt ook somtijds bij de Maleiers en Javanen voor; vgl. Meursinge *Mal. Loesboek*, III, bl. 62, waar een vorst heet *Marhum mangkat di kuwala Pahang* = de aan